

SLOVO ÚVODEM

„Vezmi závist, sestru nenávisti, přidej odpor ke každé jinakosti, okořeň méněcenností z pohodlné či záměrné nevědomosti a neschopnosti, opiš si od Lenina, který – aby to mělo ten správný říz – k tomu přimyslí, že nejlepší a nejbezohlednější je nenávisť hladová a že jediné, co je lepší než třídní boj, je třídní válka, a máš před sebou definici komunismu [...]“¹

Vždy to asi nějakou dobu trvá. Není důležité, zda revoluce věšela na kandelábr, či se s proponenty bývalého režimu rozloučila sametovým polibkem. Mezi okamžikem proměny společenských poměrů a okamžikem, kdy nová generace začne klást otázky svým otcům, nějaký čas vždy uběhne. Možná to bude právě těch dvacet let, po kterých se také společnost dlouho sevřená ledem normalizačního zapomnění² a vychovaná v naprostém nezájmu o věci veřejné obmění natolik, aby začala projevovat zájem o to, co bylo a proč bylo.

Důvodem vydání tohoto „sborníku“ byl pocit jeho editorů, že v oblasti práva nedošlo od listopadu 1989 k žádné formě sebereflexe. Byl převzat komunistický právní řád, který byl postupně novelizován. Právo vyučovaly stále stejné osoby, začasto stále stejným způsobem, stejné osoby působily v justici a dalších právních profesích. Obsahová, myšlenková i personální kontinuita s předchozím režimem, která přímo svádí k úvahám, zda se vlastně vůbec jednalo o revoluci, anebo o pouhé znužené předání kolabující moci, také zapříčinila, že zůstaly nezodpovězeny klíčové systémové otázky: Spočíval problém komunistického práva jen v jeho aplikaci konkrétními lidmi, popřípadě v jeho dočasném více či méně přímém ovlivňování nedemokratickou politikou, anebo v systému jako takovém? Bylo možno očekávat, že když bychom s cinkáním klíčů ještě pár let počkali, dočkali bychom se nakonec přeci jen tak dlouho ohlašovaných světlých zítřků? Na jakých hodnotách vlastně bylo komunistické právo založeno? Je něco, čím toto právo přispělo do „světové pokladnice jurisprudence“? Měli bychom se k některým jeho institutům vrátit, respektive, je dobře, že jsme u nich zůstali?

Po roce 1989 se bohužel nenašel nikdo takový, jako byl Viktor Knapp po roce 1945, který v knize „Problém nacistické právní filosofie“³ analyzoval podstatu

¹ Karel Pecka, citován dle Stránský, J. Komunismus po česku. Respekt Publishing: Praha, 2008, str. 15.

² Srov. Czechoslovakia under Ice. In: Gordon Ash, T. The Uses of Adversity; Essays on the Fate of Central Europe (reprint). Penguin Books Ltd: Londýn, 1999.

³ Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart: Praha, 1947, reprint původního vydání Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002.

nacistického práva. Budiž dnes již smutným historickým paradoxem, že základní čtyři důsledky, které vytkl právu nacistickému (odstranění základních lidských práv, odstranění lidového zastoupení, odstranění politických stran a odstranění autonomie zemí, obcí a zájmových organizací⁴), stejnému autorovi později nejenom nevadily v právu komunistickém, ale naopak je vyzdvihoval coby přednosti nového, lepšího řádu.

Vámi otevíraná práce má tedy v tomto ohledu nemalou ambici: kriticky se zamyslet, k naší znalosti poprvé od listopadu 1989,⁵ na téma, co a proč bylo komunistické právo, a především jak základy systému, položené v padesátých a šedesátých letech minulého století, dodnes formují právní řád a právní kulturu. Protože se jedná o natolik rozsáhlý úkol, oslovili jsme za tím účelem řadu odborníků. S potěšením můžeme konstatovat, že jen velmi málo z oslovených účast na tomto projektu z nejrůznějších důvodů odmítlo, resp. nedodali svoje příspěvky.

Publikace se člení na čtyři části. První z nich obsahuje texty zaměřené na obecnější filosofické a historické okolnosti spojené s komunistickým právem. Druhá část nabízí analýzy jednotlivých právních odvětví, hlavních institutů, osobností a vývojových trendů. Třetí část se věnuje rozboru právní úpravy i faktické reality činnosti v nejvýznamnějších právních profesích. Konečně čtvrtá část zahrnuje několik osobních vzpomínek na dobu komunistického práva. Nastíněná mozaika se tedy čtenáři snaží nabídnout určitou ucelenou sumu informací: nejprve by se měl dozvědět, proč vůbec a na základě jakých myšlenek komunistické právo přišlo ke slovu, poté by měl načerpat informace o tom, jak právo působilo v jednotlivých specializovaných oblastech, a s touto znalostí si následně přečte, jak reálně vypadala činnost právníků. Jako odměna určená pro trpělivého čtenáře jsou pak zamýšleny závěrečné osobní vzpomínky.

I tato struktura přitom naznačuje, že se nejedná ani o klasický sborník, ani o monografii, neboť na straně jedné nejde o nahodilou – byť i monotematickou – sbírku příspěvků, nýbrž o předem promyšlenou mozaiku, jejíž ambicí bylo (konkrétně v druhé a třetí části) pokrýt všechna podstatná právní odvětví, respektive nejdůležitější právní profese; na straně druhé zbývající dvě části byly již koncipovány naopak volně a naplňovány spíše autory než tématy. Krom toho se sluší připomenout, že ve všech částech zůstávali editoři pouhými editory (a autory svých částí), a nikoli „vedoucími autorského kolektivu“.

Nad rámec jednotlivých kapitol byl na závěr práce zařazen jakýsi „slovníček základních pojmů“. Vědomí jeho potřeby vyplynulo ze zjištění, že generace, kterou bychom rádi touto prací především oslovili, tedy současné a budoucí

⁴ Tamtéž, str. 133–134.

⁵ Práci Malý, K. (ed.) *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Karolinum: Praha, 2004 lze vnímat různými způsoby, nicméně až na několik autorských výjimek ji jistě nelze označit za dílo, kde by si autoři zachovávali kritický odstup od éry, kterou popisují.

studenty právnických fakult, již nezná výrazivo, se kterým operovalo komunistické právo (přesněji tedy „*vůle vládnoucí třídy povýšená na zákon, jejíž obsah je určován hmotnými životními podmínkami a zájmy dané třídy*. [...] *Právo jako součást nadstavby i forma společenského vědomí je určováno v daném systému vládnoucími výrobními vztahy, formuluje a upevňuje tyto vztahy a na nich založené jiné společenské vztahy*. [...] *Buržoazní právo má pokrytecký charakter, protože vyjadřuje a upevňuje reálná práva kapitalistů a pracujícím poskytuje jen formální práva*. [...] *Kvalitativně novým typem práva je socialistické právo, které upevňuje vztahy přátelství a vzájemné pomoci, založené na socialistickém vlastnictví, a je nástrojem budování komunismu*“⁶). Připojený slovníček by proto měl nabídnout základní orientaci v různých – často prázdných – floskulích dialektik, materialismů a nadstaveb.

Z výše popsané hybridní povahy práce vyplynuly i jisté obtíže při volbě názvu. Kniha byla dlouhou dobu pracovně označována jako *Antologie komunistického práva*. Intervencemi ze strany některých autorek a autorů kapitol jsme nicméně byli příhodně upozorněni na to, že se o antologii (tedy „*výběr z literárních děl, popř. úryvků osvětlujících urč. téma, typ tvorby nebo epochu*“⁷) povahově nejedná. Při hledání názvu nového jsme laškovali s různorodou plejádou označení, například *Pilíře komunistického práva 1948–1989*, *Communist's Digest 1948–1989*, *De ius communistis capita selecta A.D. 1948–1989*, *Lekce z dějin právního úpadku 1948–1989*, *Komunistické jiné právo 1948–1989*, *Papírová pěst dělnické třídy 1948–1989*, *Pokroucené paragrafy 1948–1989*, *Panoptikum komunistického práva*, či poněkud morbidní *Poceta Viktoru Knappovi k jeho 95. narozeninám*. Nakonec jsme však vzhledem k vážnosti publikace jako celku zvolili název jiný, jenž povahu této knihy snad vyjadřuje lépe.

K osobám autorů, které jsme oslovili, považujeme za vhodné uvést následující. Není zřejmě v oblasti společenských věd citelnější oblast než právo, kde existuje tak silná personální diskontinuita s obdobím před nástupem obou totalitních režimů, a naopak silná personální kontinuita s obdobím normalizačním. Skutečně kvalitní právníci, vychovaní ještě v demokratických poměrech a „nabití“ nefiltrovanými znalostmi, již bohužel – s pár výjimkami – nejsou mezi námi, anebo přinejmenším nemají dostatek sil, aby do této diskuse mohli aktivně vstoupit. Velmi litujeme, že se spoluautory tohoto sborníku nemohli stát např. Vladimír Čermák anebo Antonín Procházka. Současnou dominantní generaci šedesátníků a padesátníků (a bohužel i některých čtyřicátníků) totiž považujeme naopak bez jejich viny za nešťastnou, tak trochu „ztracenou“ generaci: vystudovali v době, kdy fakulty nenabízely kvalitní vzdělání nesoucí takové atributy akademického prostředí, jako je otevřenost či diskuse, nemluvě ani

⁶ Rozental, M. M. a kol. *Filozofický slovník*. Pravda: Bratislava, 1974, str. 414–415.

⁷ Petráčková, V., Kraus, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. ACADEMIA: Praha, 1995, str. 61.

o tom, že samotné přijetí na právnické fakulty často (a v některých obdobích vůbec) nebylo dáno inteligencí a znalostmi přihlášených, nýbrž faktory zcela jinými (politická orientace, třídní původ, klientelismus apod.), a obdobně lze říci i o možnosti vyučovat na těchto fakultách.

Při výběru autorů jednotlivých kapitol jsme proto zcela vědomě neoslovovali ty potenciální autory, kteří na právnických fakultách působili již v předlistopadovém období, protože by se dostali do velmi nepříjemné situace potřeby obhajovat, či naopak kriticky hodnotit i svoje vlastní publikované práce. Nebylo by tak zcela zjevné, zda jsou spíše subjekty, či objekty popisu, zda své příspěvky píše spíše coby „ichtyologové“, či „ryby“. Pracovně jsme proto při výběru autorů používali termín „obklíčení padesátníků“, tj. oslovovali jsme zásadně autory z generace mladší až nejmladší a také z generace nejstarší.

Pojďme si proto připomenout dobu, kdy platilo orwellovské „*válka je mír, svoboda je otroctví, nevědomost je síla*“, a to i proto, aby se tato doba již nikdy nevrátila.

Brno, prosinec 2008

MICHAL BOBEK
PAVEL MOLEK
VOJTĚCH ŠIMÍČEK

Část první PRÁVNÍ ŘÁD

